

Ismertlen Arany- és Petőfi-kézirat az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményeiben

BERCZELINÉ MONORI ERZSÉBET

A Nemzeti Színház első nagy színészgárdájának egyik legjelentősebb tagja volt *Egressy* Gábor. Az életével és pályájával foglalkozó irodalom gazdagsága — a kortársakéhoz viszonyítva — már egymagában is bizonyítéka egyénisége színes, sokoldalú, problematikus és ellentmondásokban bővelkedő voltának. Kora egyik legműveltebb, sokat olvasó, tudatos színésze volt, aki önmagát, elképzeléseit, véleményét meg tudta fogalmazni — és úton-útfélen kerekedett vitáiban síkra is szállt megvédésükre.

Életrajzírója, *Rakodczay* Pál, a hálás és rajongó tanítvány s a rokon ízlésű művész odaadásával örököltette meg *Egressy* színészi-írói-polemizáló és szerkesztői tevékenységét.¹

Cikkünk közelebbi célja az, hogy *Egressy*nek író-kortársaihoz való viszonyát, a *Shakespeare*-fordítások terén kifejtett buzgalmát, valamint lapszerkesztői tevékenységét elevenítse fel abból az alkalomból, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában és a Kézirattárban néhány, eddig közzé nem tett dokumentum került elő.

Mint vérbeli színész, jó szerepeket keresett magának. Olvasmányai, a pesti német színház műsora, bécsi, párizsi utazásai és tapasztalatai korán *Shakespeare*-re terelték figyelmét. 1838-ban ott találjuk a Nemzeti Színház színészeinek *Pesti Drámafűzér* elnevezésű vállalkozásában, mely az ő, valamint *Fáncsy* Lajos és *Szigligeti* Ede szerkesztésében külföldi klasszikusok, köztük is elsősül *Shakespeare*-drámák fordítását tervezte. Az előfizetési felhívás és az egész kezdeményezés eredménytelen maradt. A színház továbbra is esetenként keresett fordítókat.² *Egressy* is próbálkozott egy-egy hatásos részlet átültetésével németből (*Macbeth*, *Coriolanus*); saját gyakorlatából kellett tapasztalnia, mennyire hiányzik *Shakespeare* méltó, színpadra alkalmas, művészi fordítása. Ezért lett fáradhatatlan harcosa annak a gondolatnak, mely még az Athenaeum-körben fogant meg, hogy a legkiválóbb költők — *Arany*, *Petőfi*, *Vörösmarty* — készítsék el a teljes magyar *Shakespeare*-fordítást. Az ügy érdekében lelkesen buzdította íróbarátait, s 1848-ban közzétett *Indítványában*³ patetikus-szenvedélyes hangon írásban is megismételte elképzeléseit. Patronáló testületként a Nemzeti Színházat javasolta, sőt az anyagi honorálásra vonatkozóan is vetett fel ötleteket.

A három költő közül *Petőfi*hez fűzte *Egressy*t a legszorosabb baráti kapcsolatot. A fiatal *Petőfi* rajongott *Egressy*ért, őt tartotta mintaképének, hiszen maga is színészi babérokra vágyott. *Egressy*nek jól esett az ifjú nyílt, fenntartás

nélküli csodálata. Pártját fogta, s jóindulattal ajánlotta őt 1843-ban *Fekete Gábor* vidéki színigazgató társulatához.⁴ Ennek a baráti kapcsolatnak emléke az a vers, melyet Petőfi 1844-ben írt Egressyhez Macbeth-alakítása fölötti elragadtatásában, s mely a *Pesti Divatlap*ban meg is jelent.⁵ Eredetije Kolozsvárott van az Egyetemi Könyvtárban.⁶ A Színháztörténeti Tárból ugyancsak található a versnek egy kéziratos példánya. Ez valószínűleg a *Bedő* Rudolftól vásárolt anyaggal került a könyvtárba 1948-ban. Palliumán az Ernst-Múzeum fejléce és emblémája látható. Lehet, hogy innen került *Bedő* Rudolphoz. Minthogy az Ernst-Múzeum kéziratos katalógusa sehol sem található és a *Bedőtől* vásárolt anyagról sem készült annak idején pontos és részletes lista, ennél a feltételezésnél kell maradnunk. Az egyleveles kézirat 262×190 mm, álló téglalap alakú papír, négyrét hajtogatás nyomaival. A költemény végén, Petőfi aláírása alatt Egressy feljegyzése olvasható: (A költő saját kézirata.)

Tudjuk, Petőfi egy ideig Egressyvel egy házban lakott, naponta találkozott vele; idővel a költő Egressyvel legbizalmasabb ügyeibe is beavatta, s kapcsolatukat csak erősíthette az a lelkesedés, melyet közös szívügyük: a magyar haza, nyelv és a nemzeti színészet iránt tápláltak. Szinte magától értetődő, hogy az előbb vázolt nagyszabású tervből elsőnek 1848-ban Petőfi *Coriolanus*-fordítása készült el. Vörösmarty *Julius Caesar*-fordítása 1840-ben a mozgalom Athenaeum-beli korszakának volt elsőszülöttje; a *Lear király* a *Coriolanus*sal párhuzamosan készült, olyan ütemben, hogy Petőfi alig néhány héttel előzte meg Vörösmartyt.⁷

Arany János Petőfi révén ismerte meg Egressy Gábort, *Voivovich* Géza szerint talán éppen azért, mert egy házban laktak.⁸ Feltehető, hogy hármásban is sokat beszélgettek a Shakespeare-fordításokról. Mégis, a közvetlen indítékot a *Szilágyi* Istvántól kapott angol nyelvtan adta Aranynek. Ezt ő maga említi először a Gyulai felszólítására készült önéletrajzi levélben.⁹ Ezt idézte később *Bayer* József, legutóbb pedig *Ruttkay* Kálmán, amikor tanulmányában összefoglalta Arany János Shakespeare-fordításainak történetét.¹⁰ Arany Szalontán, majd Nagykőrösön lakott, s ez a tény, meg zárkózott lénye az oka, hogy kapcsolata nem mélyült úgy el Egressyvel, mint Petőfié; az idő, meg a körülmények alakulása folytán lassan meg is lazult. Hármójuk barátságát örökölte meg Arany azzal a költeménnyel, melyet 1850-ben írt Szalontán, a Törökországból hazatérő Egressyvel köszöntve — s a haza nem tértet siratva. A verset a *Hölgyfutár* néhány hónap múlva közölte.¹¹ A Színháztörténeti Tárból levő másolat egy 298×236 mm-es, kétrét hajtott kézirat. Első két oldalán a költemény olvasható, Arany János aláírásával, a harmadikon a prózában írott záradék, dátummal ellátva, újra aláírva, majd az utóirat következik. A költeményt postán vagy kézbesítéssel juttatta el Arany Egressyhez, a papíron ugyanis levélszerű hajtogatás nyomai láthatók, valamint a címzés és egy viaszpecsét *AJ* betűkkel, a kézirat külső, negyedik oldalán. A kétrét hajtott kézirat jobb alsó sarkán szikrától támadt égési lyuk látható. A vers ugyanabban a palliumban volt és van ma is, mint a Petőfié, provenienciáját illetően tehát hasonló álláspontra kell helyezkednünk. Szövegvariánsnak sem Petőfi, sem Arany verse nem tekinthető; mindkettő pontosan egyezik — az interpunkciót s a régies helyesírást kivéve — a nyomtatásban megjelent szövegekkel.

A verset követő tíz évben alig esett egy-két levélváltás Arany és Egressy között, s találkozásuk is mindössze kétszer volt. Arany ritkán jött fel Kőrösről Pestre, s írásban is sok dolgával védekeztek a szemrehányást tevő Egressyvel

szemben.¹² Az évek óta szunnyadozó teljes magyar Shakespeare-ről nem is esik sok szó, legalábbis kettejük között nem. Nincs már a kedves agresszióval jelentkező barát, aki a *Coriolanus* megjelenésekor a *János királyért* vagy a *Windsori víg nőkért* ostromolta Aranyt. 1858-ban, amikor *Tomori* Anasztáz, Arany kőrösi tanártársa, hathatós anyagi támogatásával bekapcsolódik a fordítási vállalkozásba, Arany a *Szentivánéji álom*t vállalja, dolgozik is rajta — s mint *Szász* Károlynak írott leveléből megtudjuk — pihenésképpen, felváltva a *János királyt* is csinálja. 1860-tól, a Kisfaludy Társaság védnöksége alatt végre aztán olyan lendülettel indul el a munka, hogy a 300 éves évfordulóra megjelenhetik a vállalkozás első kötete: a *Szentivánéji álom* és az *Othello*.¹³

Egressy eközben — önnön hagyományaihoz méltón — vívja harcát a Nemzeti Színházzal, melynek az amnesztia után először csak rendezője, majd újra színésze is volt; nagy sikert aratott mind ott, mind pedig vidéki körútjain élete utolsó nagy alakításával, *Obernyik* Károly *Brankovics György* című drámájának címszerepével; vitázott a nagy olasz színésznő, Adelaide *Ristori* művészetéről, *Jókai* Mór *Dózsa György* című drámájáról, hanglejtésről és mozgásról — s ha most nem fordítási programként, hát akkor példának a szép jelzőre, a találó stílusra stb., egyszóval soha el nem apadó forrásként idézi Shakespeare-t.

1859-ben újabb vállalkozásba kezdett: színházi lapot akart alapítani. Gróf *Csáky* Tivadar *Nemzeti Játékszíni Tudósítások* című lapja (Kassa, 1830) és a *Kolozsvári Színházi Közlöny* (1859–1860) után sorrendben ez volt a harmadik magyar nyelvű színházi újság.¹⁴ A Színháztörténeti Tár őrzi azt a német nyelvű iratot, mely 3168/Pr. számon, 1859. november 1-i dátummal, *Protmann* rendőrfőnök aláírásával engedélyezte Egressynek a *Magyar Színházi Lap* megindítását. Az engedély kézhezvétele után bocsátotta ki Egressy magyar nyelvű előfizetési *Felhívását*, melyben tájékoztatja a közönséget lapja célkitűzéseiről. A Színháztörténeti Tárból található két dokumentumon Ernst Lajos gyűjteményi pecsétje és leltári száma található. Tőle Bedő Rudolfhoz került a két okmány, majd pedig a már említett vásárlás következtében az Országos Széchényi Könyvtárba.

Az előfizetési felhívásban Egressy így vázolta fel terveit: „Lapom feladata lesz: tanulmányozni a színművészetet, ennek körében tisztázni az ízlést, fogalmakat és nézeteket, érvényre juttatni az igazat és nemest; összegyűjteni s kellő világba helyezni mindazt, a mi e művészet ismeretére és gyakorlatára tartozik, a mi e szakban érezni, érteni, tudni és tenni való. Tehát » magyar színművészeti irodalmat « alapítani.” A tartalom összeállításánál, a lap megszerkesztésénél tehát az a szempont vezette, hogy elméleti, esztétikai, elvi jellegű tanulmányokat, verstani cikkeket költeményekkel, beszélyekkel váltogatva közöl, hogy ne csak azoknak járjon kedvében, akik okulni kívánnak (de azt is mondhatnók: akiket Egressy ezen a maga-teremtette fórumon akar oktatni), hanem azoknak is, akik szórakozást keresnek lapjában. Elméleti cikkeinek tanulságosan tömör anyagát színház- és színészettörténeti cikkek tarkították, melyek jellegüknél fogva olvasmányosak voltak és szórakoztatva nyújtottak bepillantást a hazai és külföldi színházi világba. Jelmeztant is iktatott közbe fametszetes illusztrációkkal, végül pedig kisebb-nagyobb híryanagot közölt a fővárosi és vidéki színészet életéből.

A lapot Egressy nemcsak szerkesztette, de javarészt maga írta is. A vezető tárca folytatásokban közölte *Fáy* András egy-két írásművét, de döntő többségben Egressynek a színészet elméletéről és gyakorlatáról szóló, később könyv alakban is megjelent írásait hozta. Hasonló színvonalon mozogtak *Szénfy* Gusztávnak,

az ismert zenetörténésznek és zeneszerzőnek a magyar zenei metrumról és versidomról, népzeneről és műzenéről frott dolgozatai. A kortárs költők közül *Vörösmarty*, *Tompa Mihály*, *Szemere Miklós* és *Szemere Pál*, *Thaly Kálmán*, *Lévay József* stb. nevével, *P. Szathmáry Károly*, *Jósika Miklós*, *Remellay Gusztáv*, *Dumas fils* és *Lamartine* beszélőjeivel találkozunk. Hasznos történeti témájú rovata a görög, római, középkori, reneszánsz, francia, angol stb. színészet történetéből ad ízelítőt és *Molière*, *Ristori*, Edmund *Kean* alakjával ismerteti meg olvasóit. E rovatban hazai témák és személyek is sorra kerülnek: a nemzeti színészet kialakulása, az erdélyi színiügy, *Bulyovszkyné*, *Udvarhelyi Miklós* stb.

Mind a tervekből, mind pedig a hetenként egy teljes éven át (1860) megjelenő számokból Egressynek újabb arculata bontakozik ki: a művelt, tájékozott szakemberé, akinek igénye van hasonló színvonalú közönségre, s aki ennek érdekében szívós, tiszteletre méltó, s a pályatársak között szinte egyedülálló erőfeszítésekre is hajlandó.

A *Magyar Színházi Lap* minden nemes szándék és törekvés ellenére rövid életű volt, az első évfolyam 53. száma után megszűnt. E „búcsúszámban” Egressy a következő magyarázatot adja: „E lapnak nincs oka részvétlenség ellen panaszkodni. Szaklap, mely nem jövedelmezési célból indult meg . . . Szerkesztő visszavonulásának oka egyszerűen az, hogy erejét, idejét illynemű vállalatnak megtartásáig tovább nem szentelheti . . . Szerkesztő azon hitben teszi le tollát, hogy lapjával hiányt fedezett és így kötelességet teljesített. Azt akarta, hogy az ifjú nemzedék ne legyen kénytelen legdrágább idejét és erejét idegen nyelvek tanulására fordítani a végett, hogy a művészeti pálya kezdetén a legsürgetőbb előismeretekhez juthasson; hanem találja meg itthon a mit keres: a biztos kalauzt a ki édes anyanyelvén szóljon eszéhez és szívéhez, mutatva neki a haladás igaz irányát . . .” A lapszerkesztés sokrétű feladata akkor még nem oszlott meg több kézben; a munka többségét maga a szerkesztő végezte a cikkírástól a korrigálásig és a postázás aprólékos munkájáig. Arany János is sokat panaszkodott erről szerkesztő korában. Érthető, hogy Egressy sem győzte a munkát. A politikai légkör enyhülése neki a színészetben való megerősödést hozta, s ő elsősorban mégiscsak színésznek érezte és tartotta magát. Ha belegondolunk abba, hogy milyen óriási különbség van a színész és a lapszerkesztő életmódja s életformája között — vérmérsékleti feltételekről nem is szólva —, nem csodálkozhatunk azon, hogy Egressy nem tudta ezt a kettős feladatot tovább vállalni.

Szerkesztői minőségében volt Egressynek Arany Jánossal egy eddig figyelmen kívül maradt találkozása. Úgy gondolom, a *Magyar Színházi Lap* egy soron következő számához gyűjthette az anyagot, amikor újra eszébe jutott majdnem húsz évvel előbbi fiatalságuk lázas tervezgetése, a teljes magyar Shakespeare ügye. Nyilván Petőfitől tudta, hogy Arany a *János király* fordításával bíbelődött annak idején, s felmerült benne egy részlet közlésének gondolata. A levél, amelyben erről írhatott, nincs meg; Arany válaszából rekonstruálható néhány mozzanata. A válaszlevél Nagykovácsán kelt 1860 július 1-én s Arany megköszöni benne a *Magyar Színházi Lap* első 25 számát, majd így folytatja: „Hogyan küldjem én hozzád azt a »János király«-t, melyből úgyszólván még semmi sincs lefordítva. Az első felvonáson áttörtetem valahogy, de abból, kivéve a kezdő szakaszt, mi sem közölhető. Ezt, ha tetszik, elküldhetem, sőt idezárom . . .”¹⁵ A levél keletkezése óta nyomtatásban is megjelent, de kiadója nem közölte, még csak célzást sem tett rá, hogy az „idezárom” szó mögött a *János király* szövegé-

nek egy eddig ismeretlen variánsa rejtőzik. Arany ugyanis egy kettéhajtott papír első két oldalára a levelet írta. Írás közben valószínűleg tévovázott még, hogy mitévő legyen. Erre vall a „ha tetszik, elküldhetem” kitétel. De közben mégis döntött, mert így folytatta levelét: „sőt idezárom”, s a kétrét hajtott papír 3–4. oldalára lemásolta a dráma első felvonásának első jelenetét. Erre teljes egyértelműséggel *Keresztury* Dezső hívta fel a figyelmet a költőnek egy ismeretlen tréfás költeményéről írt cikkében.¹⁶ Az „idezárom” egyébként a mi szemléletünkben egy külön lapon „csatoltan mellékel” írást asszociál, lehet, hogy ez okozta a félreértést. Senki sem gondolt a való helyzetre, hanem egy rég elveszett papír-toldalékra.

Lehet, hogy amikor Arany a már említett önéletrajzi levelében azt írta, hogy „nemsokára János király magyar jambusokban szólalt meg, hogy ismét elhallgasson”, akkor az alább közlésre kerülő variánsra célzott.¹⁷ Az is lehet, sőt Arany végtelen műgonddal végzett munkáját ismervén valószínű, hogy mikor 1859-ben újra belelendült a fordításba, átdolgozta az első változatot. A *János király* egyetlen hiteles kéziratos szövege az, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őriz s melyről *Voinovich* Géza azt jegyezte fel, hogy „az a kézirat, mely a teljes magyar Shakespeare kiadásakor a nyomdába adatott”.¹⁸ Ezt használta *Ruttkay* Kálmán a kritikai kiadás előkészítésénél. *Ruttkay* azonban gondolt arra, hogy Arany Shakespeare-fordítási kísérleteinek és töredékeinek lehetnek lappangó kéziratai.¹⁹ Azt hiszem, ez a most előkerült töredék ebbe a kategóriába sorolható. Újabb ízelítő Arany műfordítói műhelyéből s a filológusoknak vitalehetőség arra, hogy a végleges szöveg eltérései vajon minden esetben indokoltak voltak-e ritmikai és esztétikai szempontból, továbbá szöveg-hűség tekintetében.

Az *Egressy* Gábornak küldött töredék:

Első felv.

1. jel.

Northampton. Államsarnok a palotában.

János király, Eleonóra királyné, Pembroke, Essex, és mások jönnek, Chatillonnal.

Ján. k. No szólj, Chatillon, mit kíván a fransz?
Chat. Franszhon királya, üdvözlés után,
 Ezt mondja felségednek általam,
 Az álfenségnek Angliában itt ...
Eleon. Ez furcsa kezdet! Ál fenség ...
Ján. k. Csend, jó anyám, hadd szóljon a követ.
Chat. Filep, franszok királya, néhai
 Bátyád Godofréd egyetlen fia
 Plantagenet Arthur jogán s nevében
 Formál a legtörvényesebb igényt
 E szép szigethez s tartományihoz
 Mint: Irland, Poitiers, Anjou, Touraine, Maine,
 Kívánva, hogy tedd félre kardodat
 Melylyel bitorlod mind a címeket,
 S add azt ifju öcséd Arthur kezébe,
 Mint a ki jogszerű urad s királyod.

Ján. k. S mi lesz belőle, ha ezt megtagadjuk ?

Chat. Hát kényszerítő, véres, büszke had,
Kicsikarni a csikarva birt jogot.²⁰

Ján. k. Had ellen lesz hadunk, daczunk dacz ellen,
Vér ellen vérünk: mondd a fransznak ezt.

Chat. Vedd hát királyom harczüzenetét,
Mely küldetésem véghatára volt.

Ján. k. Vidd az enyémet, s távozz békesen.
Légy mint a villámlás urad szemében;
Mert míg jelentést tennél, hogy megyek,
Álgým dörejje fog hallatszani.
Most menj! te légy haragunk harsonája
S ön pusztulástok gyász előjele.
Kövesse illő díszkíséret őt,
Pembroke, ügyelj fel. Jó utat, Chatillon.

(*Chatillon és Pembroke el.*)

Eleon. No s hát fiam? nem mindig mondtam-e
Hogy a kevély Konstánca nem pihen,
Mig fel nem gyújtja Franszhont, s a világot
Fiának pártján, és jogédekében?
Ezt jóra fordíthattuk, s elejét
Vehettük volna szives alkuval:
Most két királyság fölszerelt hada
Mond benne szörnyü véritéletet.

Ján. k. Részünkön a jog, s birtok egyaránt.

Eleon. A *birtok* jóval inkább, mint a *jog*,
Baj volna máskép néked és nekem:
Füledbe öntudalmam így sugallja
S ezt én, te, és az ég csupán, ki hallja.

(*Következik az Oroszlánszívű Richárd fattyú gyermekével való jelenet, s tart a felvonás végeig. Tovább nincs aztán.*)

A MTA Könyvtárának Kézirattárában levő kézirat szövege:

Első felvonás.

Első szín.

Northampton. Trónterem a palotában.

János király, Eleonóra királyné, Pembroke, Essex, Salisbury és Mások, Chatillon-nal jönnek.

János király No szólj, Chatillon, mit kíván a Fransz?

Chatillon Frankhon királya, üdvözlés után,
Ezt mondja fölségednek általam,
Az álfönségnek, Angliában itt —

Eleonóra Ez furcsa kezdet! Álfönség, ugyan?

János király Békén, anyám: halljuk mi a követség.

Chatillon Fülöp, franszok királya, néhai
Bátyád Godofréd kiskorú fia
Plantagenet Arthur jogán s nevében,
Törvényes igényt formál ellened
E szép szigethez s tartományihoz.
Mint: Irland, Poitiers, Anjou, Touraine, Maine;
S kívánja, hogy tedd félre kardodat,
Mellyel bitorlod mind e címeket,
S add azt ifjú öcséd Arthur kezébe,
Urak-királyodéba jog szerint.

János király Mi lesz belőle, ha ezt megtagadjuk?

Chatillon Hát büszke, véres háború daca,
Visszacsikarni a csikart jogot.

János király Had ellen itt lesz had, dac a dac ellen,
Vér ellen is vér: mondd a Fransznak ezt.

Chatillon Vedd hát királyom harcüzenetét,
Mely küldetésem véghatára volt.

János király Vidd az enyém is; járj Isten hírével.
Légy mint a villám fransz urad szemébe;
Mert míg jelentést tennél, hogy megyek,
Álgyúm dőrejje fog hallatszani.
Most menj! Te légy haragunk harsonája
S ön pusztulástok gyász előjele.
Kövesse illő kíséret; te láss
Utána, Pembroke. Jó utat, Chatillon.

(*Chatillon és Pembroke el.*)

Eleonóra No s hát, fiam? nem mindig mondtam-e,
Hogy e kevély Constantia nem pihen.
Mig fel nem gyújtja Frankhont s a világot
Fia jogáért s pártja érdekében?
Ezt elkerülni, s jóra hozni, könnyű
Lett volna eddig szíves alkuval:
Most két királyság fölszerelt hada
Mond benne szörnyü vér-itéletet.

János király Részünkön a jog, s a birtokba' létel.

Eleonóra A birtok jóval inkább, mint a jog;
Baj volna másképp mind neked s nekem:
Füledbe öntudatom ezt sugallja;
Rajtunk kívül esupán az Isten hallja.

A Northampton megye Sheriffje jó s valamit sug Essex-nek.

Jegyzetek

1. Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*. 1–2. köt. Bp. 1911.
2. *Honművész*. 1838. 805–7. l. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története*. Bp. 1940. I. köt. 149. l.
3. Egressy Gábor: *Indítvány a szellemhonosítás ügyében*. = *Életképek*, 1848. febr. 20. 8. sz. 225–230. l.
4. Fekete Sándor: *Petőfi, a vándorszínész*. Bp. 1969.
5. *Petőfi Sándor: Egressy Gáborhoz*. („Megénekellek, de te léssz oka ...”) = *Pesti Divatlap*, 1844. 12. sz. 366. l.

6. *Petőfi Sándor összes művei*. Sajtó alá rend.: *Varjas Béla*. Bp. 1951. I. köt. 392. l.
7. *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése*. Bp. 1888–1889. III. köt. 137. l.
8. *Arany János összes művei*. Sajtó alá rend.: *Voivovich Géza*. Bp. 1951. I. köt. 441. l.
9. *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése*. Bp. 1888–1889. I. köt. XLV. l.
10. *Bayer József: Shakespeare Magyarországon*. Bp. 1910. I. köt. 221. l. = *Arany János összes művei*. Bp. 1961. VII. köt. *Drámafordítások* 1. Sajtó alá rend.: *Ruttkay Kálmán*. 351–359. l.
11. *Arany János: Egressy Gáborhoz*. („Ölelő karokkal mennek ki elődbe . . .”) = *Hölgyfutár*. 1851. I. 30. sz. febr. 6. *Arany János összes művei*. Sajtó alá rend.: *Voivovich Géza*. Bp. 1951. I. köt. 441. l. szerint az eredeti kézirat elpusztult a hagyatékkal 1944-ben. Van egy másolata a *Régiebb versek tisztázata* között.
12. *Arany János levele Egressy Gáborhoz*. 1854. március 19-én. OSZK Kézirattár. Levelestár.
13. L. 10. sz. jegyzet *Ruttkay Kálmán* i. m.
14. *Pukánszky Kádár Jolán: Színházi újságok Magyarországon*. = *Színházi lexikon*. Bp. 1930. II. köt. 856–7. l. *Staud Géza: A magyar színház történet forrásai*. Bp. 1962. II. rész. 6–7. l.
15. *Arany János levele Egressy Gáborhoz*. Nagykovács 1860. július 1. OSZK Kézirattár. Levelestár. Nyomtatásban megjelent: *Egressy Gábor és kortársai. Levelek Egressy Gáborhoz*. (1838–1865.) Sajtó alá rend.: *Molnár László*. Bp. 1904. 44–45. l. Hivatkozik rá *Rakodczay* i. m. II. köt. 53. l.
16. *Keresztury Dezső: Arany János egy ismeretlen tréfás költeménye*. = *OSZK Évkönyv* 1961–1962. Bp. 1963. 244–252. l.
17. *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése*. Bp. 1888–1889. I. köt. XLV. l.
18. L. 10. sz. jegyzet *Ruttkay Kálmán* i. m.
19. *Ruttkay Kálmán* i. m.
20. *Arany János* metrikai jelölése.

Unbekannte Arany- und Petőfi-Handschriften in den Sammlungen der Széchenyi-Nationalbibliothek

E. BERCELI—MONORI

In der Theatergeschichtlichen Sammlung und in der Handschriftensammlung der Széchenyi Nationalbibliothek kamen einige Handschriften zum Vorschein, mit denen die Beziehungen unter den Dichtern János Arany, Sándor Petőfi und dem Schauspieler Gábor Egressy dokumentiert werden. Zwei von diesen Dokumenten sind je ein Gedicht von Arany bzw. Petőfi an den großen ungarischen Schauspieler. Beide Gedichte waren bereits bekannt, nur die eigenhändigen Kopien der Dichter wurden neu entdeckt.

Die dritte, viel bedeutendere Handschrift ist das Bruchstück einer Übertragung J. Arany's aus „König Johann“ von Shakespeare. Arany schickte dies 1860 an Egressy, einem der begeisterten Förderer des Shakespeare-Kultes in Ungarn, der die Fragmente in seiner Zeitschrift veröffentlichen wollte. Die Publikation blieb jedoch aus, so wurde diese Variante, welche von dem bekannten und für einzig gehaltenen Text abweicht, nun zum ersten Mal abgedruckt.